

того часу залишається в селі українська течія, поєднана національними настроями, хоч ніякої організації або роботи не провадить. Я коротко переказав їм про причину загибелі Центр[альної] Ради і директорії, а власне про їх відступлення від одности з революційною пролетарською течією; казав, що в цей час треба подбати кожному про здійснення на практиці здобутків революції у всіх галузях життя, а особливо на селі — у культурно-освітній справі, а не бути байдужому, не опускатися під впливом інертності оточення. Про які небудь нелегальні заходи зовсім не говорилося, та й ні з тоном, ні з напрямом розмови не був би зв'язаний ухил від легальности. Після короткої розмови я від'їхав на вокзал до Кролевця. Фамілій учителя та його знайомих я не занотував і зараз не пригадую.

Володимир Чехівський

ДОПИТАВ: /ДЖАВАХІВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098, т. 46, арк. 43–45.
Оригінал. Машинопис.*

№ 145

Протокол допиту Володимира Чехівського від 9 листопада 1929 р.

1929 року XI–9 я нижчепідписаний показав:

Приношу цілковите, щире й повне каяття за всі мої провини перед Державною Радянською Владою. Я з 1926 р. належав до контр.революційної організації «Спілка Визволення України» і приймав участь в її роботі. Діяльність Спілки Визволення України визначалась в значній мірі її походженням. «СВУ» виникла з «Братства Української Державности». Коли 1919 р. на Україні повстає Радянська влада, частина української інтелігенції, що проїнялась націоналістичним світоглядом, зустріла Радянську Владу з упередженням, не сприймала політичного і соціального напрямку її і вирішила організуватись, щоб вести боротьбу за націоналістичну державність проти Радянської Влади в державі на Україні.

Було утворено організацію, що назвалась «Братство Української державности». Братство УД намітило програм держави буржуазно-демократичного характеру, завданням БУД було перетворення державного радянського ладу на буржуазний. Тактика визначалась у напрямі здобути впливу в окремих галузях громадського життя через осіб, окремих представників. До БУД належали: С. ЄФРЕМОВ, Й. ГЕРМАЙЗЕ, Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА, В. ДУРДУКОВСЬКИЙ, ЛИНІЧЕНКО, БОЛОЗОВИЧ, СТЕБНИЦЬКИЙ, ДОРОШКЕВИЧ, А. НІКОВСЬКИЙ, ЛІТВИЦЬКИЙ, ЛОТОЦЬКИЙ Ол.,

В. ПРОКОПОВИЧ, Евг[ен] ЧИКАЛЕНКО, Л. ЧИКАЛЕНКО, В. САДОВСЬКИЙ і Д. ДОРОШЕНКО. Б[ратст]во УД переводило, почасти організаційну роботу, почасти ідеологічного впливу.

Організаційно робота полягала в тому, що Б-во УД знаходило і просувало зпочатку окремих своїх представників у окремі галузі суспільного життя. Так, в установах Укр[аїнського] Червоного Хр[еста] Б-во УД мало за співучасника свого ЛИНИЧЕНКА. Через нього Б-во УД використовує установи Укр[аїнського] Черв[оного] Хр[еста] в таких напрямках: червонохресна допомога в голодні роки іноді почасти скеровується під впливом Б-ва УД. Іноді звязки Укр[аїнського] Черв[оного] Хр[еста] використовуються для зносин членів Б-ва УД. В українській автокеф[альній] правосл[авній] церкві Б-во УД пробувало найти свого представника, закликавши мене на нараду з приводу 1-го всеукраїнськ[ого] церковн[ого] собору і висловлюючи думку через СТЕБНИЦЬКОГО й ГЕРМАЙЗЕ, що я в них свій. В розмові з приводу цього я не прийняв ідеології і методу Б-ва УД і через мене не було введено в число членів Б-ва УД. Але, хоч я й не належав до організації Б-ва УД, все-ж перебував в оточенні Б-ва УД і в своїх часових ухилах націоналістичного характеру у церковних виступах йшов тим шляхом, що й Б-во УД.

Діячі Б-ва УД або спорідненні з ним у напрямі громадському виявляли акцію в церковному житті, виступаючи в національно-церковній справі. Так, на 1-му всеукр[аїнському] церк[овному] соборі виступав з важливою промовою А. КРИМСЬКИЙ, М. ЛЕВИЦЬКИЙ. В комісії у справі проповідництва ВПЦ Ради 1921–22 р. прийняв участь В. ДУРДУКІВСЬКИЙ. Комісія вирішила дати проповідництву переважно національно-церковні завдання. Національно-церковний і просто націоналістичний елемент проповідництва в цей час іноді виступав і в центрі, і на периферії у проповідях мітр. В. ЛІПКІВСЬКОГО, арх. Н. ШАРАЇВСЬКОГО, арх. ТЕОДОРОВИЧА, арх. Ол. ЯРЕЩЕНКА, Ю. ЖЕВЧЕНКО та моїх. В націоналістичному ухилі проповідництва виявлялась та сама націоналістична течія, що була зосереджена в організації Б-ва УД. Про націоналістичні виступи в проповідях на периферії дають відомості документи округ[ових] соборів рад. /Додаток/.

Приблизно 1924 р. ПАВЛУШКО, зайшовши до мене, наодинці казав, що наука Ветеринар[ного] інституту не задовольняє його, що він хотів би готуватись до священства. Я відповів, що можна підготуватись самому через читання богословних книжок. Порадив йому список богословних книжок і дав книжку ГЛАДКОВА «Голкование Евангелия». Разом з тим я зауважив, що служба священника, хоч змістовна, але тяжка і відповідальна, що є в ній і сприятлива умова, це та, що до української церкви, вже не прийде росіянин з скритою примусовою русифікацією, як то є в російській церкві на Україні, не прийде у вівтар або на церковну катедру й комуніст, партієць, чи росіянин, чи єврей, чи й наш земляк з накиданням свого світогляду, з навязуванням безвірницт-

ва, як то діється в установах освітніх по нижчих і вищих школах. Цей мій вислів, припущений на одинці в розмові з ПАВЛУШКОМ, виявляє побоювання національного панування над українським народом, а разом бажання й релігійного і національного відокремлення, замкнености; і в тому цей мій виступ є виявом націоналістичного ухилу і недовірства до інтернаціональної сили та до безпримусовости релігійної совісти в Радянській Державі. Визнаю і цей свій виступ помилковим, осуджую його, бо є виявом націоналістичних настроїв і неправдивим що до християнського напрямку життя.

На периферії серед парафіян українськ[ої] прав[ославної] церкви під впливом націоналістичної течії залишились групи, що були поєднані націоналістичними гаслами. Неоформленими неорганізованими шляхами вплив Б-ва УД підтримував існування цих груп. Так в Конотопі у 1925 чи 1928 р. ще залишався націоналістичний нелегальний гурток серед парахвіян української парахвії, як казали мені представники парахвії, що приїжджали до мене з закликом прибути для проповіді на зелені свята. Їх прізвище не пригадую. З певністю не можу сказати, чи то був Довгий чи ДОВГОПОЛИЙ, чи Марко КАРПЕНКО, чи інші.

В Конотопі вітав мене в храмі при зустрічі парахвіянин, що казав, що Україна вже вільна, висловлював свою радість з приводу того: ухилившись зовсім від церковних справ, упав в український патріотичний патос. Прізвища його не згадую. В тіж роки в Ярославці на Глухівщині теж серед парахвіян була група поєднана в організацію націоналістичними гаслами, про що мені казав учитель Ярославецької школи, коли в нього я спинявся при переїзді через Ярославець. В Градіжському на Кременчуччині 1924–[19]25 р. була група церковної молоді, що захоплена була націоналістичними тенденціями, інтересами, що використовувала церковну організацію для читань і розмов не церковного, а національного українського змісту. Про це мені оповідали два молодих парахвіянина, що з ними мене познайомив місцевий священник Ів. ЛЕВАНДОВСЬКИЙ. В Градіжську я був по заклику парахвії на проповідь. Стриваючи виявлення нелегальних угруповань серед парахвіян, я намагався не допустити до замішування й мене у справу нелегального угруповання й уникав від розмови про нелегальність організації, а коли розмова вже виявилась, я обминав нелегальний бік і переходив на другу тему, або одмахувався загальними висловками. Така моя тактика була потуранням цим нелегальним формам угруповань. Визнаю її за помилку, визнаю і провини свої в тому, що не викривав ці рештки націоналістичних організацій, даючи їм залишатись і далі. Зрікаюсь тактики покривання нелегальних організацій назавжди.

Виявлявся вплив настроїв Б-ва УД і в напрямі братерської допомоги парафіян. Під впливом настроїв Б-ва УД в Києві парахвіянки подавали братерську допомогу в'язням націоналістичного напрямку іноді з більшою уважністю, ніж іншим. Так особливо уважно допомога йшла ДЕРЕЩУКУ, відомому учас-

тнику повстанського руху на Уманщині — Махні — участнику нелегальних організацій українських.

В наукових установах, зокрема в Укр[аїнській] Академії Наук за представників Б-ва УД були С. ЄФРЕМОВ, СТЕБНИЦЬКИЙ, Й. ГЕРМАЙЗЕ. Б-во УД використовувало Академію, поширюючи через неї свій вплив на громадську думку, збільшуючи через добір співробітників та службовців коло своїх прихильників, поєднаних з поводириями Б-ва УД єдиними переконаннями. В шкільному колі вплив Б-ва УД ширився через В. ДУРДУКІВСЬКОГО. Він сприяв добору учительського персоналу в Шевченківській школі, суголосного в націоналістичних переконаннях, і разом з персоналом послідовно, систематично провадив у вихованні учнів націоналістичний напрямок. Що до утворення С-ки «СВУ» В. ДУРДУКІВСЬКИЙ, як він доповідав на 1-й нараді С-ки ВУ, організував серед персоналу гурток, що вів націоналістичну лінію виховання. Ученики Шевченківської школи засвоювали цей націоналістичний напрямок і організували під впливом цього напрямку націоналістичного характеру організації ТЕЗ та СУМ. Попадаючи до вищих шкіл, учні Шевченківської школи своїм напрямком впливали і на інших і не піддавались в масі впливам комуністичної молоді.

В справі видавництва коло Б-ва УД впливало в кінці свого існування через звязки С. ЄФРЕМОВА, Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ і, здається, через ШИЛА. В кооперативному колі співучасник Б-ва УД БОЛОЗОВИЧ впливав на справи на користь націоналістичній течії у доборі співробітників, в керуванні фінансовим боком справи. Так, він допомагав позичці грошей Всеукраїнській Правосл[авній] Церк[овній] Раді у перші роки існування її. Про цю позичку оповідав Мих. МОРОЗ 1919 та 1920 р. частина членів Б-ва УД виїхали за кордон. Це були Ол. ЛОТОЦЬКИЙ, Д. ДОРОШЕНКО, В. ПРОКОПОВИЧ, А. НІКОВСЬКИЙ, Евг. ЧИКАЛЕНКО, Лев. ЧИКАЛЕНКО, В. САДОВСЬКИЙ.

Закордонна частина Б-ва УД мала вплив на напрям політичних виступів української еміграції. Петлюра і в час перебування в Києві за директорії прислухався до кола пізнішого Б-ва УД, а закордоном був суголосного напрямку з закордонною частиною Б-ва УД. Ця-ж частина Б-ва УД через Д. ДОРОШЕНКА та Ол. ЛОТОЦЬКОГО вплинула на напрям Празької наради. За час з 1920 р. і до 1924 р. закордонна частина Б-ва УД виявляє більш ініціативи в політичній діяльності, ніж Київська, і вплив закордонної частини був сильніший ніж Київської. Яскраво перевага закордонної частини. Б-во УД виступає в доповіді А. НІКОВСЬКОГО 1924–[192]5 р. після його повороту з-закордону. Ставши на лінію боротьби за буржуазно-демократичний лад проти радянського ладу, Б-во УД оцінювало і приймало повстанський рух, як сприятливий для досягнення поставлених в Б-ві УД завдань, а повстанські керівники шукали політичної наради у представників напрямку Б-ва УД. Як я чув від С. ЄФ-

РЕМОВА, коли він був викладачем в Боярському Техникумі, до нього підси-
лили когось з повстанського кола.

БУД цілковито 1920 р. підтримувало уряд Петлюри в його орієнтації на
Антанту і, зокрема на Польщу ПЛІСУДСЬКОГО. У зв'язку з загальною кри-
зою після Рижського миру і після віддачі мандата на Галичину Польщі в полі-
тичній Українській течії, що орієнтувалась на західні держави і, зокрема, на
Польщу, повстала криза і Б-ва УД. Підвалину утворення Б-ва УД орієнтація на
допомогу урядів Заходу було розбито. Б-ву УД довелось перебудовуватись. В
цей час в оточенні Київському Б-ва УД виступає сміновіховська течія. Коли
з'ясувалося розпорошення орієнтації на Антанту, на буржуазно-демократич-
ну державність у ближчі часи, частина громадянства київського розвиває
думку про тимчасове церковне сміновіховство, себто думку про тимчасове
використання радянських можливостей, радянських форм для здобуття
громадського впливу, маючи на увазі здійснення своєї мети в дальшому русі
життя. Здається у ДОРОШКЕВИЧА, Й. ГЕРМАЙЗЕ в присутності ДОРОШ-
КЕВИЧА, мой і ще, як уявляю, ПІДГАСЦЬКОГО викладав свою думку про
сміновіховство, як потребу політичного [мо]менту. Це було до 1923–[19]24 р.
Він висловлював певність що в цей час треба йти до праці в радянських уста-
новах, приймаючи й радянську платформу. Сміновіховство тактовне й було
новою формою тактики Київської частини Б-ва УД, що викликало переоцін-
ку становища Б-ва УД. Стаючи до праці в радянських установах на радянській
платформі, сміновіховці не відходили від своїх прагнень, сполучених з тенден-
ціями Б-ва УД. Незавершеність приймання радянської лінії і невідмовлен-
ня повне від націоналістичної лінії витворювало з сміновіховців двох лиців
угодовців, що думали погодити радянську працю і націоналістичні домаган-
ня. Криза Б-ва УД, як то я показав від 20/Х сталася через ряд чинників. Особли-
во яскраво вона відбилася в закордонній частині Б-ва УД. Там, власне, виникла
ініціатива переглянути і переформувати організацію, що її привело до Празь-
кої наради, а потім і до перетворення Б-ва УД на Україні.

Б-во УД впливало і на молодь і на її організацію. Як я вже показував,
В. ДУРДУКОВСЬКИЙ з організованою ним частиною учительського
персоналу провадив виховання учнів в націоналістичному напрямі. Коли
1923 р. був один з перших його випусків, він зі співробітниками сприяв утво-
ренню серед випускних учнів «Товариство Єдності та Згоди». Український
націоналістичний напрямок виявлявся в настроях, виступах членів цього това-
риства. Члени товариства пішли до ВИШ'ів і там трималися в більшості
відокремлено, відрізняючись своїм націоналістичним напрямком.

1923 р. учениця з цього-ж випуску, моя дочка померла 16/Х. Частина її
товаришів була мені знайома. Я їх закликав заходити до нас 16-го числа у
місяці, після смерті Любови у мене більше дітей не було. Товариші і подруги
Любови заходили спочатку дружніше, а потім все менш і менш. Бувало час-

то, що і зовсім нікого нема. Приходили одні одного разу, другі — іншого. Більш бували: М. ПАВЛУШКО, Ол. ХРИСТОСЕНКО, В. МАЗУРЕНКО, М. СКРИПНИК, В. ДИМНИЧ, В. СОЛОЧИНСЬКИЙ, Г. МАЗУРЕНКО, В. ОЛТАРЖЕВСЬКА, МАРЧУК Л. Спочатку підчас завітань товаришів дочки згадували ті чи інші [мо]менти з життя Любови, пізніше розмова йшла на різні теми дня: хто що читав, бачив в театрі, чув в школі. Переходила розмова і на теми громадського змісту. Одного разу розмова прийняла характер дискусії. Темою стало національне питання. ПАВЛУШКО боронив лінію націоналістичну, а В. МАЗУРЕНКО, М. СКРИПНИК і я виступали проти нього за марксистську лінію. Розмовляли й про бюджет України і його відношення до бюджету СРСР. Я викладав думки ВОЛОБУСВА і де в чому їх виправляв, критикуючи розподіл бюджетовий в державі. То був час до намічення 5-ти річного плану і я помилково винуватив державний бюджет у непропорційности розподілу.

Часто я оповідав про минуле революційне життя і боротьбу за останні 25–30 років з власних вражіннь, спостережіннь, переживань. В цих оповіданнях підкреслював послуги революційному рухові на Україні «РУП», УСДРП в часи 1900–1917 рр. Торкався я часом дефектів практичного життя і тоді виступала у мене неправдива, помилкова критична лінія, бо я не брав на увагу перспективи, умов переходової доби. Ці мої критичні огидливі виступи торкалися до початкової доби НЕП'у, примазування до державних посад чужих комунізму елементів. Говорив я і проти практики Держ[авного] Уряду в церковних справах, проти упривилеюваного стану на практиці безвірників. Одного разу приніс Літ[ературно] Наук[овий] Вісник і читав з нього, здається статтю ДОНЦОВА і поему МАЛАНЮКА. Після читання виникла дискусія. ПАВЛУШКО боронив думки ДОНЦОВА, обстоював за сильною владою на зразок гетьманату. М. СКРИПНИК, я і ще хтось заперечували ПАВЛУШКОВІ. Взагалі я, виступаючи проти ДОНЦОВА і стріваючи у ПАВЛУШКА опір, почав в ньому бачити вихованця С. ЄФРЕМОВА і прихильника антимарксистського українства. Через те, у мене виробилось ставлення до ПАВЛУШКОВОГО напрямку негативне. Через те я пізніше негативно ставився до ініціативи і в організації молоді й до СУМ'у. Хоч сам я належав пізніше до «СВУ», але все-ж марксистського методу не кидав до певної міри.

Приблизно 1925 р. чи спочатку 1926 р. ПАВЛУШКО в розмові зазначав, що їх товариство не задовольняє своїх членів, не пристосоване до потреб студентства ВИШ'ів. Я оповідав про революційні студентські громади, гуртки в дореволюційний час, та про тодішні інші гуртки молоді. ПАВЛУШКО казав, що у них себ то, серед решти ТЕЗ'у виникла вже думка закласти гурток студентської молоді і що вони думали вже й про назву. Тоді присутні для прикладу говорили про назви, хтось називав і спілку української молоді. Про перетворення ТЕЗ'у в СУМ я не знав, поки через довгий час не зайшов знов

ПАВЛУШКО. На цей раз він приніс програм для організації молоді і сказав, що вже з ТЕЗ'у вони перетворили СУМ і що принесена програма призначається для СУМ'у. Оглянувши програм я відкинув його, зазначивши, що цей програм я не поділяю, бо нема в ньому класового принципу й методу, а з другого боку й через те, що він є штучний витвір, а не голос громадської живої сили. Програм творчий виробляє творча кляса. Дізнавшись, що ПАВЛУШКО з своїми товаришами, яких він не називав, заклали нелегальний гурток, я радив його негайно розпустити, вбачаючи небезпечність його існування. Радив для персонального морально-інтелектуального удосконалення обмежитись дружбою персональною. Не пригадую, коли саме ПАВЛУШКО приносив ще свого листа що послав він товарищу своєму у провінцію. Лист написано в гостро націоналістичному напрямі. Я йому сказав що лист мене не задовольняє. З того часу більш в справі СУМ'у ПАВЛУШКО не звертався до мене і взагалі мало зовсім приходив. Я припускав, що ПАВЛУШКО зі мною погодився і розпустив СУМ і що гурток, лише назвавшись, перестав існувати. Це було приблизно спочатку 1926 р. На завітаннях до мене товаришів дочки я часто оповідав, що причиною падіння Цент[альної] ради і директорії була орієнтація на буржуазні уряди і недовірство до революційних сил, радянських сил. Я викривав верхівки центральної ради і директорії. З приводу смерті Петлюри я казав, що вся політика Петлюри і смерть його — є жертва провокації Антанти.

Молодь, що вийшла з Шевченківської школи у перших випусках, бувала у ГЕРМАЙЗЕ, особливо, студенти і студентки ІНО, де ГЕРМАЙЗЕ був викладачем і проректором. З молоді набрався окремий гурток, що бував частіше у ГЕРМАЙЗЕ. Хто бував докладно я не знаю, бо сам не стрівав гуртка у ГЕРМАЙЗЕ, але знаю, що по роботі в ІНО у нього бували М. СКРИПНИК, В. ДИМНИЧ, В. СЛОЧИНСЬКИЙ, В. МАЗУРЕНКО, Евг. ЧЕМЕРЛІС. Під керівництвом ГЕРМАЙЗЕ молодь працювала над матеріалами історичними, виробляла свій світогляд. Учні ГЕРМАЙЗЕ серйозно досліджували марксизм, знали історію, національне питання, але від комуністичної молоді одмежувались, тримались окремо.

ПАВЛУШКО та його товариство, що до нього заходило, переймались впливами С. ЄФРЕМОВА. Закордонна українська журналістика, книжка, що мав С. ЄФРЕМОВ у своєму розпорядженні як академік попадали і до ПАВЛУШКА. Вплив українського фашизму, вплив донцовщини через Літер[атурно-] Наук[овий] Вісник виробляв світогляд ПАВЛУШКА і його товаришів. До того вплив націоналістичного світогляду С. ЄФРЕМОВА, що постійно бачив ПАВЛУШКО, був вирішальним в виробленні напряму ПАВЛУШКА, а через нього й його товаришів. Так вироблявся актив СУМ'у.

З СУМ'у та його кола молоді, що прийнялась націоналістичним світоглядом, окремі особи, виїждаючи на периферію, несли там свій націоналістич-

тичний вплив в місцеве оточення. В. ДИМНИЧ оповідав, що, учителюючи на Катеринославщині, своїми виступами націоналістичного характеру робив вплив на своє оточення. Оповідав мені ХРИСТОСЕНКО, здається що про виступ на периферії когось з товаришів по випуску, але я не пригадую докладно, що казав ХРИСТОСЕНКО.

Отже робота Б-ва УД серед молоді привела до СУМ'у. З кола СУМ'у вийшла і справа розкидання листівок про Петлюру підчас панихиди в Софійському соборі по Ів. ФРАНКОВІ. Коли були розкидані ці листівки, я не знав, хто робив те і не міг навіть думати на когось особисто. Я вважав, що це зроблено або на шкоду паракхвії або з глупости якихось недотеп. Я вніс пропозицію в паракхвіяльну раду висловити осуд цій дії розкидання листівок, а листівки направити до Адмін[істративного] Відділу, що й було зроблено. Тільки через якийсь час ХРИСТОСЕНКО, сміючись розповів мені, що він з ЮРКЕВИЧЕМ і, здається, МАТУШЕВСЬКИМ був заслоном в той час, коли ПАВЛУШКО розкидав листівки. Я не знав, чи правду каже, чи жартує ХРИСТОСЕНКО. Маючи сумнів до його слів, я сказав що не хочу й слухати про це. І тут я вжив неправдивої тактики, намагаючись уникнути відомостей, що роблять учасником нелегальної справи. До того я не знав, як прийняти слова ХРИСТОСЕНКА, бо припускав, що він міг і помилитись, тим більш, що від самого ПАВЛУШКА або кого небудь з його спільників я нічого не чув про цей замір розкидати листівки, а між тим мав з ПАВЛУШКОМ бесіду про панихиду по Петлюрі і про недемонстративне, а приватне поминання Петлюри на панихиді, і ПАВЛУШКО чув від мене, що демонстративних виступів, прилюдної панихиди по Петлюрі ніяк не можна припустити. Розкидання листівок було в повній суперечності з моєю думкою про відмовлення від прилюдної панихиди по Петлюрі і обмеженні лише тихим приватним поминанням його тими, хто відчуває потребу поминання. Оповідання ХРИСТОСЕНКА, як сумнівне, я забув і у мене оставалось у силі лише уява, що мав я під час панихиди, що я не знаю, хто розкидав листівки. Тільки тепер уже в процесі спогадування я виволік з пам'яті і оповідання ХРИСТОСЕНКА.

Вісти про убивство Петлюри викликали до себе піднесену увагу в колах Б-ва УД. Так, при зустрічі на завітання до Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ була розмова між мною, Л. СТАРИЦЬКОЮ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЮ, А. НІКОВСЬКИМ, В. ДУРДУКІВСЬКИМ, С. ЄФРЕМОВИМ, і ще кимсь, з певністю не пригадую. Всі присутні висловлювали жалі, свої обурення з приводу убивства. Розмова не була організованою. Не пригадую, хтось висловлював думку, що убивство Петлюри є акт політичного характеру, акт помсти, що виконала якась таємна терористична організація за кордоном. Були розмови й в других місцях. Так, була розмова у В. ДУРДУКІВСЬКОГО між мною, ЄФРЕМОВИМ, В. ДУРДУКІВСЬКИМ і ПАВЛУШКОМ. Не пригадую, хто чи С. ЄФРЕМОВ, чи В. ДУРДУКІВСЬКИЙ привів з газет вислів якоїсь за-

кордонної газети, що убивство Петлюри виконала рука Москви. Я казав, що вчинила убивство рука антантовських урядів, що зпровакувала Петлюру на громадянську війну і направила його на боротьбу, що викликала й національну ворожнечу. В розмовах як у Л. СТАРИЦЬКОЇ–ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ, так і по других місцях, я висловлював ту думку, що убивство Петлюри викличе загострення почуття національної ворожнечі, зніме з Петлюри його переступи, зробить з нього страдника в очах наговпу.

Коли підчас розмов про смерть Петлюри піднімалось питання, чи можна відправити панихиду, я провадив думку, що церква не має підстав служити прилюдної панихиди, а може припустити лише індивідуальне тихе поминання. Пригадую, що одного разу у ДУРДУКІВСЬКОГО мене не зрозуміли, коли я казав про тихе поминання. Мої бесідники думали, що я маю на увазі тиху негучну панихиду по Петлюрі. Тоді я з'ясував їм, що я маю на увазі лише тихе індивідуальне кожним про себе поминання, а не панихиду. Тоді ж я сказав: в ближчий день, хоч би й на панихиді Ів. ФРАНКОВІ, що вже була вирішеною і оголошеною, з приводу 10-ти річчя смерті Ів. ФРАНКА, кожний, хто хоче пом'янути Симона, може це зробити в своїй душі.

За тиждень, або скільки день до панихиди по Ів. ФРАНКОВІ було вивішено в Соф[ійському] соборі оголошення про панихиду по Ів. Франкові з приводу 10-ти річчя його смерті. Коли я вийшов з собору якоїсь служби до мене підійшов невідомий мені чоловік і питав, чому не оголошено панихиди по Петлюрі, чи церква боїться служити панихиду. Я відповів, що церква не служить панихиди по Петлюрі, бо він не є церковний діяч, але церква не забороняє молитись за Петлюру, що тільки стародержавна церковна влада забороняла молитись за ворогів царської влади, от як за Степана Разина, або Івана Мазепу. Церква не заборонила приватної індивідуальної молитви і кожний, хто хоче може і на панихиді по Ів. ФРАНКОВІ пом'янути й Симона, і Івана. Розмова йшла на дворі, коло соборного ганку і деякі парохвіяне, що виходили з собору, чули нашу розмову. Вони стояли за моїми плечима і я не зауважив хто, власне то був. Свою думку про індивідуальне тихе поминання Петлюри я не вважав за нелегальну і не робив з неї конспірації. Ті особи з кола Б-ва УД, яким я казав про уявлену мною можливість індивідуального приватного поминання Петлюри і на панихиді по Ів. Франкові, розказали другим з кола Б-ва УД; і на панихиду по Іванові Франкові прийшли групою й ті, хто з кола Б-ва УД прийняв думку про спільне поминання в своїй душі і Петлюри і Франка; прийшли масою і ті, хто чув оголошення в храмі і бачив писане оголошення в ганку храму про панихиду по Ів. Франкові з приводу 10-ти річчя його смерті Про можливість тихого індивідуального поминання кожним Петлюри в своїй душі я не ділився ні з духівництвом, ні з парахв[іальною] радою.

Підчас панихиди я стояв у вівтарі, готуючись до промови і наготовуючи уривки з релігійних поем Ів. Франка: «Мойсей» та «Іван Вишенський». Че-

рез те я не пам'ятаю діякового поминання Петлюри. Мені здавалось, що його й не було. Лише слушно тепер здається, що після панихиди голова тодішній парахв[іальної] церк[овної] ради ТЕРЕЩЕНКО К. казав, що ніби діякон поминав разом з іншими іменами й ім'я Симона. Проповідь казав я виключно присвячену Ів. Франкові та його діяльності. Я висвітлив релігійний християнський елемент в творчості Ів. Франка, зокрема, в поемах «Мойсей» та «Іван Вишенський», показав християнський характер служіння Івана Франка меншому братові, бідному, скорботному, його християнську любов до людей без національної різниці. Закінчив закликом до молитви за всіх, хто перше одійшов. Це й є загальне церковне правило, що поминання єдного в церкві, в громаді віри закінчується молитвою за всіх, за всю церкву, покійних. Такий порядок поминання є і в самій панихиді. В промові, в кінці її я привів лише звичайний панихидний вислів: «помолимося і за всіх, хто раніш спочив». Цей мій вислів група, що сприймала під впливом думки про Петлюру, прийняла, як натяк про Петлюру, хоч мій кінцевий заклик до молитви за всіх був виконанням церковного звичаю, а не демонструванням згадки про Петлюру. Про розкидання листівок і протест парахв[іальної] ради з приводу того я вже казав. Хоч я у своїй гадці про можливість тихого без виголосів поминання Петлюри і на панихиді по Іванові Франкові виходив з теоретичних міркувань про право молитви, у дійсності своєю згадкою серед кола Б-ва УД, що було в захопленні націоналістичними і політичними переживаннями я сприяв нав'язанню політичних націоналістичних настроїв. Визнаю щиро цю мою провину і цілком її осуджую, бо вона суперечить християнському світогляду, і обов'язок у громадянина Радянської Республіки.

Панихида по Іванові Франкові була урочистою; настрої групи Б-ва УД, що поминала і Петлюру переказувалися при нагоді в оточенні; розкидання листівок про Петлюру стало предметом розмов. Чутка про ці обставини доходила і до периферії. В Харкові група ДОЛЕНКА між собою вирішила відправити панихиду по Петлюрі. Так оповідав ДОЛЕНКО, коли я був в Харкові в червні 1926 р. В Полтаві теж були розмови з приводу панихиди в Києві по Ів. Франкові і обставини її. Не пригадую докладно цих розмов. В зв'язку з убивством Петлюри і справою суду з приводу убивства виник закордоном серед української еміграції комітет увічнення пам'яті Петлюри. Літературно-Науковий Вісник що видається у Львові, орган націоналістичного з відтінком фашизму напрямку, під керівництвом ДОНЦОВА, подав статтю про Комітет увічнення пам'яті Петлюри. Через Літературно-Науковий Вісник відомості про Комітет поширилися і по Україні. Це викликало утворення комітету увічнення пам'яті Петлюри в Києві серед членів «СВУ» підчас президіяльної наради «СВУ» 20/Х-[19]26 р. Під впливом утвореного в Києві Комітету, здається, один з громадян Кам'янця-Подільського, свящ. ВІНАРЧУК через мене

передав гроші на комітет увічнення пам'яті Петлюри. Як я пригадую, я через ПАВЛУШКА гроші направив С. ЄФРЕМОВУ.

Про те, як утворювалася С[пілка] ВУ, я подав свідчення 20/Х. Тут казати про ту діяльність С[пілки] ВУ, що не увійшла в попередні показання як від 20/Х, так і від 26/Х. Праця С[пілки] ВУ йшла такими шляхами: початкові організаційні наради, президіяльні наради, осередкова праця, впливи на оточення через вечірки, розмови, приклад, листування, впливи на споріднення угруповання. Після двох початкових організаційних нарад відбувались вже президіяльні наради. Перша президіяльна нарада відбулася 20/Х–1926 року. На цій нараді, що була поширеною, крім справи утворення Комітету увічнення пам'яті Петлюри як я тепер згадую, розглядалися такі справи:

а) в зв'язку з кризою в церкві укр[аїнській], напрямом всеукр[аїнської] церк[овної] наради, що відбулись у вересні 1926 р., а також і Вел[иких] Покр[івських] Зборів, що відбувались у Жовтні, виявлявся настрій керівного в церкві кола проти залишення на мітроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Президіяльна нарада 20/Х–1926 р. висловила побажання, щоб мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ залишився на мітрополітанстві. Зберегти ЛИПКІВСЬКОГО — така була директива,

б) С. ЄФРЕМОВ доповідав про осередок кооперативний. Називав як керівника, БОЛОЗОВИЧА. До складу осередку зараховував ГАНЧЕЛЯ, ПОЖАРСЬКОГО, БОТВИНОВСЬКОГО, здається і ВИСОЧАНСЬКОГО, чи Мих. ЛЕВИЦЬКОГО.

в) ЄФРЕМОВ доповідав про філіянські зв'язки, що організовувались в Полтаві, Катеринославі, Харкові та Винниці. В Полтаві він називав К. ТОВКАЧА, в Катеринославі — Петра ЄФРЕМОВА, в Винниці — ОТАМАНСЬКОГО, в ХАРКОВІ, не пригадую, кого.

г/ С. ЄФРЕМОВ доповідав і про осередок Й. ГЕРМАЙЗЕ. Відбулась ще президіяльна нарада поширена після 2-го всеукр[аїнського] церк[овного] собору, що закінчився в кінці жовтня 1927 року. Здається нарада відбулась 13/1-1928 р. Присутні були: С. ЄФРЕМОВ, В. ДУРДУКІВСЬКИЙ, Л. СТАР[ИЦЬКА]-ЧЕРНЯХІВСЬКА М. ЗАГРНЯ, я і, здається Й. ГЕРМАЙЗЕ.

Розглядалися такі справи: 1) я доповідав про 2 всеукр[аїнський] церк[овний] собор, про його перипетії й результати, про зміну мітрополітів. Докладно про цю доповідь я подав в показанні 26/Х, 20/Х, М. ЗАГРНЯ і В. ДУРДУКІВСЬКИЙ, зауважили, що виступи арх. Н. ШАРАЇВСЬКОГО проти мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО є неприпустимою справою, що не варто було його і називати до кандидатів у осередок С-ки ВУ. Я відповів, що він і не увійшов до кандидатів і вже не увійде.

2) Я зробив внесення організувати філію С-ки ВУ в Чернігові через РУДЕНКА, члена ще старої громади дореволюційного часу. Я стрівав його під час церковних зборів, а раніш 1925 р. в Чернігові і в розмові з ним з'ясував

здатність його до громадської праці. Внесення було ухвалено. Не пригадую, чи ще називав я філіяльний зв'язок.

Після перегляду і репродукції спогадів і порівняння окремих [мо]ментів одного з другим даю це доповнене свідчення про поширення організації С-ки ВУ. За час з 1926 р. крім центрального осередку, до якого входили С. ЄФРЕМОВ, я, В. ДУРДУКОВСЬКИЙ, Й. ГЕРМАЙЗЕ, Л. СТАР[ИЦЬКА]-ЧЕРНЯХІВСЬКА, Ол. ГРЕБЕНЕЦЬКИЙ, А. НІКОВСЬКИЙ утворюється ряд осередків в різних галузях життя громадського.

1. До таких осередків належить шкільний, що складався ще до утворення С-ки ВУ. До нього входили: В. ДУРДУКОВСЬКИЙ, Ол. ГРЕБЕНЕЦЬКИЙ, ТРЕЗВИНСЬКИЙ, М. ПРОХОРОВА і ЗАЛІСЬКИЙ. Пізніше називав В. ДУРДУКОВСЬКИЙ ще кандидатури СЛУЦЬКОГО і Н. ТОКАРЕВСЬКОЇ. Кандидатури були ухвалені. Шкільний осередок вів роботу піднесення націоналістичного впливу зпочатку в напрямі Б-ва УД, а потім С-ки ВУ і серед учительства і серед учнів. Осередок намічав ряд заходів що до націоналістичного виховання учнів і потім переводив у життя. Під його впливом утворився і працював спочатку ТЕЗ'у, а потім і «СУМ».

2. Другий осередок на чолі, з С. ЄФРЕМОВИМ. С. ЄФРЕМОВ називав кандидатури А. КРИМСЬКОГО, Г. ГОЛОСКЕВИЧА, ГАНЦОВА. Кого ще називав, не пригадую. Кандидатури було ухвалено. Цей осередок впливав на академічне життя. Він добірав співробітників, що своїм напрямком і світоглядом, давали надію підтримувати націоналістичні прагнення осередку, підтримував на службі таких же співробітників. В цім напрямі впливав керівник осередку С. ЄФРЕМОВ з А. КРИМСЬКИМ. Підчас боротьби в Академії впливів С. ЄФРЕМОВА, з одного боку, а з другого — М. ГРУШЕВСЬКОГО кандидатури і внесення ГРУШЕВСЬКОГО іноді одхилялись, бо ГРУШЕВСЬКОГО С. ЄФРЕМОВ вважав за прихильника урядових кіл. Авторитетом Академії Наук осередок впливав і на громадську думку взагалі. Цей вплив йшов через особисті розмови: Критично-опозиційний тон до урядових заходів в сфері освіти, українізації, правопису задавався, в так званих академічних колах. Виступ С. ЄФРЕМОВА з листом в «Ділі» підтримував недовір'я до урядових заходів в справі ВУАН.

3. Осередок кооперативний мав за керівника БОЛОЗОВИЧА. В складі осередку були ГАНЧЕЛЬ, ПОЖАРСЬКИЙ, БОТВИНОВСЬКИЙ, і, здається ВОЛОЧАНСЬКИЙ, чи М. ЛЕВИЦЬКИЙ. В напрямі прагнень С-ки ВУ БОЛОЗОВИЧ впливає серед кооператорів, ГАНЧЕЛЬ мав задання впливати в кооперативному Інституті.

4. Осередок Мед[ичного] Інституту мав за керівника Ол. ЧЕРНЯХІВСЬКОГО. До складу його належали: М. КУДРИЦЬКИЙ, БАРБАР і здається ПІДГАСЬКИЙ. Не пригадую, хто ще входив до цього осередку. Його зав-

дання ширити вплив С-ки ВУ між медичним і санітарним персоналом, зокрема в Мед[ичному] Інституті і серед студентства.

5. Осередок, що його складати з письменницьких кіл доручено Люд[милі] СТАР[ИЦЬКІЙ]-ЧЕРНЯХІВСЬКІЙ, був угрупованням впливу С-ки ВУ. До цього угруповання вплив у С-ки ВУ належали: ШИЛО, ТУЛУП, Яр. СТЕШЕНКО, Евг. ТИМЧЕНКО, МАРГУЛІС. Керівник осередку Л. СТАР[ИЦЬКА]-ЧЕРНЯХІВСЬКА провадила вплив С-ки ВУ через улаштування вечірок, що на них провадились відповідні до завдань С-ки ВУ розмови. Така розмова з приводу листа С. ЄФРЕМОВА до «Діла». Ця розмова скерована була на те, щоб піднести авторитет С. ЄФРЕМОВА і викликати недовір'я до заходів урядових і радянського громадянства. Розмова про Кубань та її українізацію викликала зневіру до правдивості урядових заходів що до забезпечення права українців кубанських на українську мову і культуру.

6. Осередок з церковних діячів складався так: на першій організаційній нараді я лише оголосив прізвища відомих церковних діячів у Києві в українській] авт[окефальній] пр[авославній] церкві: мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО, арх. Н. ШАРАЇВСЬКОГО, Л. КАРПОВА, Д. ХОДЗИЦЬКОГО, Ю. КРАСИЦЬКОГО, М. ХОМИЧЕВСЬКОГО, Гр. ВОВКУШЕВСЬКОГО, Мик. ЧЕХІВСЬКОГО. На 2-й організаційній нараді ухвалено було вважати за кандидатів до п'ятичленного осередку Л. КАРПОВА, Д. ХОДЗИЦЬКОГО, Ю. КРАСИЦЬКОГО, М. ЧЕХІВСЬКОГО і, здається, мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО, або М. ХОМИЧЕВСЬКОГО, або Гр. ВОВКУШІВСЬКОГО. Далі мені належало спитати кандидатів про їх згоду і тоді перевести їх обрання і ствердження обрання. Цього зробити я не міг через кризу в церкві, про що я показав 26/Х. Тоді-ж я показав і про діяльність в церкві під моїм впливом, як представника в церкві С-ки ВУ.

Тепер свідчу про вияви впливу С-ки ВУ в церкві додатково, усвідомивши собі ряд обставин, що раніш не брались на увагу. Президіяльна нарада 20/Х-1926 р. мені, як керівнику церковного осередку, дала директиву дбати, щоб мітрополіт В. ЛИПКІВСЬКИЙ залишався на мітрополітанському керівництві. 1927 р. через остаточне розходження мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО з Президією ВПЦР, що пішла просто шляхом лойяльності і не погоджувалась з виступами мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО, що вертався до шляху попереднього складу ВПЦР, що його було визнано за нелойяльний від Держ[авного] Уряду. Передсоборна нарада в липні 1927 р. віддала під слідство мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО з неприхованим наміром підготувати його усунення. В розмовах з деякими членами С-ки ВУ, як з В. ДУРДУКІВСЬКИМ, С. ЄФРЕМОВИМ, Л. СТАРІЦЬКО-ЧЕРНЯХІВСЬКОЮ, з приводу передсоборної наради і її заміру, я бачив певну думку, що мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО треба одстояти. Бесідики вбачали в можливості усунення велику шкоду і втрату для української

національної справи, висловлювали певність, що ніхто мітр. В. В. ЛИПКІВСЬКОГО не замінить у його впливі на маси, в його відтворенні національного відродження в церкві. Ці-ж думки висловлювали і окремі парахвіяне, як Ів. КИСЛИЙ, Текля ШУРУК, ХЛІВЕЦЬКИЙ, ГЛУХЕНКО, Ів. ГРИЦЕНКО.

Ідучи за цими настроями прихильниками національної справи в церкві і за директивою С-ки ВУ обстоювати за мітр. В. ЛИПКІВСЬКИМ, я вчинив такий виступ. З кафедри Соф[ійського] собору спочатку серпня 1927 р. закликав людність подбати про реабілітацію мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО перед Держ[авною] владою, а саме посвідчити про виступи його прихильні до Радянської Влади. Цей виступ був його переходом церковної межі і спробою через людність вплинути на керівну справу Державн[ого] Уряду. Через те за мій виступ було розпущено парахвіяльну раду, а парахвію передано до Вс[української Пр[авославної] Церк[овної] Ради. Мені від ВПЦР заборонено було вести проповідницькі бесіди в церквах Києва. Так мій виступ під впливом С-ки ВУ зустрів відповідні заходи від Держ[авного] Уряду і ВПЦР.

Чим ближче час підходив до Собору, тим більш було причини зневіритись в можливості залишити мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО на мітрополії. Слідство зібрало великий матеріал, що з'ясував в діяльності мітрополіта невірність лінії, що він її тримався з попередньою ВПЦР. Почувши від представника Державного Уряду за скільки день до собору, що реабілітація мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО є неможливою, я зважив і результати слідства церковного і прийшов до висновку, що мітрополіт В. ЛИПКІВСЬКИЙ не може залишитись на керівництві мітрополією. З власної ініціативи вирішив поговорити з мітр. В. ЛИПКІВСЬКИМ, щоб він погодився з відходом від керівництва і спокійно його прийняв. Для цієї мети я умовився з трьох: я, Дм. КРИЖАНІВСЬКИЙ і Ст. ГАЄВСЬКИЙ запрохати до Дм. КРИЖАНІВСЬКОГО на трапезу мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО і там з ним переговорити. Я умовився з цими особами, бо їм довіряв мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ. Він їх стрівав у мене ще до 1926 р., коли як я показував, до мене приходили члени ВПЦР на відпочинкову бесіду у вечері коли=не=коли, а саме: В. ПОТІЄНКО, П. ГОРДОВСЬКИЙ, член фінансової комісії вид[авничого] відділу ВПЦР Дм. КРИЖАНОВСЬКИЙ, часом і Степан ГАЄВСЬКИЙ, іноді інші парахвіяне, як Ник. СЕМЕНЮЧЕНКО.

Коли ми зішлись у Д. Крижановського перед самим собором, я з'ясував становище мітрополіта і показав, що собор повинний визнати неможливість продовження керівництва мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. КРИЖАНОВСЬКИЙ і ГАЄВСЬКИЙ приєднались до моєї думки. Мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ сказав, що він так зробить, як скаже собор. Ст. ГАЄВСЬКИЙ висловив думку, що треба для заспокоєння людности на соборі уникнути гострих форм образ, плямування і взявся переговорити з головою ВПЦР єп. РОМОДАНОВИМ та головою слідчої комісії архієп. К. КРОТЕВИЧЕМ, щоб в доповідях не було

гострих виступів проти митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО, не було ганьби. Він потім і говорив з тими особами, але неправдиво висловив твердження, що він говорить від інтелігенції і тим викликало непорозуміння. Коли єп. РОМОДАНІВ і єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ питали мене, чи відомий мені виступ інтелігенції в справі митрополіта, я казав що невідомий. Так само і на запитання представника Держ[авного] Уряду про виступ в справі митрополіта академічних кіл, я тоді відповів, що мені невідомий такий виступ, але про нашу приватну нараду я промовчав, виявивши нещире, неправдиве відношення до представника Уряду. Так, я не, маючи змоги виконати директиву С-ки ВУ про залишення митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО на керівництві, добивався лише того, щоб зберегти його хоч для праці в церкві богослужбової, єпископської, проповідницької, що мало значіння для продовження впливу митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО в справі національного відродження церкви.

Поруч з моїми заходами в справі залишення на керівництві митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО у згоді з директивою С-ки ВУ йшли настрої і виступи кола, спорідненого з тенденціями С-ки ВУ, також націоналістичного. Ці настрої виявилися в обуренні в розмовах проти передсоборної наради проти ВПЦР, проти голови її єп. РОМОДАНОВА. Це було від передсоб[орної] наради і до собору. На самому соборі ця течія виявилася у виступах на соборі Івана ГРИЦЕНКА, що протестував проти ухвали собору щодо митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Гострі виступи проти слідства і усунення митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО, що їх було чути в розмовах навколо собору, що про них доповідали у ВПЦР єп. П. РОМОДАНІВ, архієп. К. КРОТЕВИЧ, були вияви у 1927 р. націоналістичних змагань, зпоріднених з впливом настроїв «СВУ», бо в митр. В. ЛИПКІВСЬКОМУ бачили виразника і захисника національної справи в церкві, а його усунення приймали, як захід проти української національної справи в церкві.

Після усунення митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО я доповідав про це на президії наради С-ки ВУ. Нарада виявила незадоволення з усунення митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Мирилась нарада на тій думці, що митр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ зможе продовжувати єпископське богослужіння і проповідництво. Через те я сам, визнаючи головним [мо]ментом в роботі митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО його богослужіння і проповідництво, добивався, щоб митр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ міг служити в парахвіяльних церквах. Але митр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ і в проповідях і в розмовах виявив, що він не міняє свого напрямку. Про це став говорити на поширеному пленумі ВПЦР в березні 1928 р. єп. РОМОДАНІВ, до того він обвинуватив і мене в нелойальному тлумаченні на Катеринославському соборі округовому усунення митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. З мотивів митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО для національної справи в церкві я гостро виступав проти зауважень єп. РОМОДАНОВА, покриваючи митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Але ВПЦР, вбачаючи у виступах митр. В. ЛИПКІВСЬКОГО невідповідний до церковних

вимог елемент, вирішила утримуватись від згоди на прилюдні відправи богослужіння мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Не зміг і тут я відстояти діяльність мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО.

В травні–червні 1928 р. відбулися в Києві чергові Микільські великі збори ВПЦР. На цих зборах розглядалась доповідь про перебільшення національних емоцій у виступах діячів української автокефальної православної церкви. Цією доповіддю Микільські вел[икі] збори вже ідеологічно відмежовувались від попереднього напрямку ВПЦР до 1926 р., що визначився як націоналістичний. Я виступав в дискусіях, проти обвинувачень в націоналістичному напрямі діячів Укр[аїнської] авт[окефальної] прав[ославної] церкви і тим покривав цей напрямок в церкві. Я не хотів тоді бачити, оскільки в дійсності націоналістичний напрямок в церковному житті попередньої доби мав вжиток. Я виступав як спільник націоналізму «СВУ».

Того ж літа відбулися похорони М. ЗАГРНОЇ. Про сполучений виступ кола «СВУ» і церковного кола з демонстративним вінком я вже показував 26/X. Коли 3 вересня 1928 р. ВПЦР усунула мене від всякої праці в церкві за те, що я, як голова пар[афіяльної] ради Софіївського собору допустив між іншим можливість націоналістичної демонстрації в покладанні жовтоблакитного вінка на труну М. ЗАГРНОЇ, я не визнавав тоді своєї провини і, показуючи протокола в цій справі тим парохвіянам, що питали мене про причину відходу від церковної праці, обвинувачував неправдиво ВПЦР в примусі наді мною. Цим я покривав націоналістичну течію в церкві. В моїй роботі, згаданій тут, виявлялась праця представника С-ки ВУ в церковному оточенні. Виходом 3-го вересня 1928 р. з церковного оточення закінчилось моє представництво СВУ в церковках колах.

7. Осередок, що його доручено на організаційних перших нарадах С-ки ВУ складати Й. ГЕРМАЙЗЕ, мав працювати в оточенні впливу Й. ГЕРМАЙЗЕ, себто, серед так званої Молодої Академії і через співробітників наукових установ, а також персоналу викладачів в ІНО. До угруповання в оточенні Й. ГЕРМАЙЗЕ належали ІВАНІЦЯ, ДОРОШКЕВИЧ, ПОПОВ, ПАСТЕРНАК. За керівника осередку був Й. ГЕРМАЙЗЕ. Не пригадую, на якому ступні організації стояла ця група. Про неї доповідав С. ЄФРЕМОВ, здається, на президіальній нараді 20/X 1926 р. Ця група, а зокрема, її керівник Й. ГЕРМАЙЗЕ впливав в напрямі Б-ва УД і потім С-ки ВУ на своїх товаришів по праці в Академії, в ІНО. Його тактовне сміновіховство стало прикладом для ДОРОШКЕВИЧА, ПОПОВА, ПАСТЕРНАКА. Осередок, зокрема керівник його, впливав на молодь ІНО, особливо на учнів Шев[ченківської] школи, що вступили до ІНО, що організували ТЕЗ та СУМ.

8. Окремий осередок склав А. НІКОВСЬКИЙ.

9. Серед інженерів і техніків окремий осередок складав КОРОБЦОВ.

10. Під впливом академічного осередку утворювався осередок С-ки ВУ в Інституті Укр[аїнської] Наук[ової] Мови. До цього осередку належали Гр. ХОЛОДНИЙ, КРИВЕНЮК. Не пригадую, хто ще належав.

11. Осередок Наук[ово-]Педаг[огічного] Товариства утворювався при Академії Наук під впливом В. ДУРДУКІВСЬКОГО.

12. В колі С-ки ВУ була мова про осередок ветеринарного Інституту. С-ка ВУ поширювала свої впливи і звязки й на периферії. Керівництво роботою С-ки ВУ на периферії на організаційних нарадах було доручено С. ЄФРЕМОВУ. Організаційний принцип намічався такий: осередок — філія стверджувалась центральною президією, як і кожний новий осередок. Робота на периферії спочатку скеровувалась на з'ясування суголосних звязків і на сполучення з тими заявками, а далі вже йшла справа про організацію філій. Заявки філіяльні на периферії були такі:

1. Харківська група ДОЛЕНКА, що утворила Укр[аїнську] Муж[ицьку] Партію, підтримувала звязки через С. ЄФРЕМОВА з С-кою ВУ, а раніш з Б-вом УД. В Харківській групі ДОЛЕНКА була організована філія С-ки ВУ.

2. В Полтаві осередок К. ТОВКАЧА та ЩЕПОТЕВА був групою впливу С-ки ВУ. С. ЄФРЕМОВ мав з осередком зносини.

3. З діячів Кам'янця називали на організаційній нараді Єв. СІЦІНСЬКОГО, як кандидата до філії С-ки ВУ в Кам'янці. СІЦІНСЬКИЙ — член старої дореволюційної громади української в Кам'янці. На комітет увічнення пам'яті Петлюри, що його утворила С-ка ВУ наприкінці 1926 р., з Кам'янця пожертву грошову передав через мене С. ЄФРЕМОВУ, здається, свящ. ВІНАРЧУК.

4. У Вінниці Президія С-ки ВУ мала за звязок кандидата до філії ОТАМАНОВСЬКОГО.

5. В Катеринославі філію складав Петро ЄФРЕМОВ, як то виявлялось в доповіді на президіяльній нараді 20/X–1926 р.

6. В С-ці ВУ на 2-й організаційній нараді вирішено було що справу організації філії в Одесі з'ясують А. НІКОВСЬКИЙ і С. ЄФРЕМОВ, що мали поїхати до Одеси. З членів старої дореволюційного часу громади в Одесі залишився НЕСТУРХ, у якого я був, коли приїздив до Одеси 1926 р.

7. Народа Президії С-ки ВУ, що відбулась після 2-го всеукр[аїнського] церк[овного] собору 1927 р., що на ній я доповідав про цей собор та його наслідки, заслухавши мою інформацію про намічення у Чернигові кандидата до філії С-ки ВУ — РУДЕНКА, ухвалила цю кандидатуру. РУДЕНКА я знав як члена дореволюційної старої україн[ської] Громади. Бачився з ним у Чернигові 1925 р. підчас округ[ового] церк[овного] собору, жив у нього тоді. Коло нього утворився гурток інтелігенції, що допомагала організації Укр[аїнської] авт[окефальної] пр[авославної] церкви. Гурток не був постійною організацією, а лише угрупованням впливу. В ньому були учителі деякі з школи тру-

дової. Не пригадую прізвищ. З РУДЕНКОМ я мав розмову підчас церк[овно-го] собору в Києві. З тієї розмови я з'ясував його згоду взагалі на громадську роботу. Після тієї розмови я пропонував його кандидатуру до Чернігівської філії С-ки ВУ.

Крім філіальної лінії праці С-ки ВУ, була лінія і міжорганізаційна, що виявляла стосунки між С-кою ВУ і спорідненими їй організаціями. Такою спорідненою С-ці ВУ організацією була партія, що назвалась Укр[аїнською] Муж[ицькою] Партією і що її утворила в Харкові група ДОЛЕНКА. Ще до утворення цієї організації ЛЕЩЕНКО, ЩЕРБИНЕНКО і, здається, ДОЛЕНКО ставили переді мною питання про потребу організації політичної партії. Це було наприкінці 1923 р., коли я приїздив до Харкова в справі відновлення моєї професорської праці. Я казав, що на підставі аналізу сучасности визнаю за можливе й доцільне існування лише пролетарської партії, а основною вимогою диктатури пролетаріату, відкидаю всякі інші напрямки. До конкретних висновків розмова не прийшла, ми не зійшлись, на тому справа кінчилась.

Коли я був у Харкові у друге в березні 1924 р., заходив до Лизанівського у видавництві «Рух». Він мені оповідав, що в Харкові до укр[аїнської] пр[авославної] церкви приєдналися з української інтелігенції праві кола і дискредитують церкву, що вони в громадянстві виступають досить одверто з правими поглядами, що серед правих перед ведуть ДОЛЕНКО, ЩЕРБАНЕНКО, ЛЕЩЕНКО. Переказував, що в Харкові була чутка між громадянством, що С. ЄФРЕМОВ підчас приїзду до Харкова організував правих, себто групу ДОЛЕНКО. Вернувшись до Києва, при зустрічі з С. ЄФРЕМОВИМ я розповів йому про свою розмову з ЛИЗАНІВСЬКИМ. Коли він розповів, що у нього був трус, я висловив здогад, чи не був звязаним обшук з чуткою, що поширилась в Харкові про його участь в організації правих українців. ЄФРЕМОВ казав, що він не ставить обшука у звязок з своєю подорожжю до Харкова. Він дійсно бачився з ДОЛЕНКОМ, розмовляв з ним.

Про організаційну справу С. ЄФРЕМОВ ясно і докладно не сказав мені, неначе уникнувши від цього. Певного уявлення про його участь в організаційній справі серед групи ДОЛЕНКА у мене не залишилось. Я припускаю лише заміри до організації. В наступні роки 1925–[19]26, буваючи в Харкові, придивляючись до виступів ДОЛЕНКА, ЩЕРБАНЕНКА і ЛЕЩЕНКА в церковних справах від імени церковної Ради, аналізуючи ті виступи і зауважуючи з розмов з ар. Ол. ЯРЕЩЕНКОМ та діяконом Антоном, фамілії якого зараз не пригадую, особливу лінію групи ДОЛЕНКО, я переконувався, що група ДОЛЕНКА має позацерковну політичну організацію, хоч того представники групи мені і не казали. На підставі моїх спостережень і всіх розмов я уявляв групу ДОЛЕНКА, як політичну буржуазну організацію, що ставить метою собі досягнення буржуазного ладу в державі і відміну Радянської Влади. Особливо видатною рисою наряду групи була її підкреслена націоналіс-

тичність. Так, вони ставили вимогу в своїй церковній платформі, що виявив її ДОЛЕНКО на засіданні делегації в червні 1926 р. в Харкові пріоритету укр[аїнської] церкви в укр[аїнській] державі. Це вимоги й партії хліборобів, що підтримувала гетьмана 1918 р.

Церковна політика УМП'ї зводилась до захоплення керівного проводу в церкві. Її вимоги такі: 1) добір членів органів церковних, діячів у духовництві, спрямування справи в націоналістичний бік через окремих діячів церкви; 2) використання церковної організації і церковних звязків для піднесення впливу політичної організації УМП, наприклад, проведення в правління «Руху» членів УМП голосами парахвіян; 3) вплив на добір членів центральних церковних органів і на напрям діяльності тих органів; наприклад, нав'язання ВПЦР 1924–[19]26 рр. націоналістичного напрямку і опозиційного нелояльного погляду на церкву, як на автономну одиницю в державі.

УКП намагався поширити свою організацію і вплив. Так, весною 1926 р. проводир УМП'ї ДОЛЕНКО, приїхавши до Києва, шукав, як він мені казав, звязків серед громадянства. Хвалився потім він мені, що знайшов звязки серед кооператорів і агрономів. Спочатку він загально сказав, що найшов звязки серед громадянства. Знаючи його професію адвоката, я спитав: серед правозаступників? Він тоді відповів, що серед агрономів і кооператорів. Казав він тоді, що був у С. ЄФРЕМОВА і устатив з ним контакт. С. ЄФРЕМОВ був тоді чільним керівником Б-ва УД. Через те я вважаю, що контакт ДОЛЕНКА в справі контакту вплинуло і на ініціативу С. ЄФРЕМОВА щодо перетворення Б-ва УД на «СВУ», бо програм Б-ва УД не був ідентичний з програмом УКП і це мішало тіснішому сполученню, тоді як позапартійна форма С-ки ВУ сприяв сполучення різних партій і форм. Робота УКП та її вплив на делегації Укр[аїнської] авт[окефальної] пр[авославної] церкви 1926 р. і на ВПЦР мною вже показано 20/Х.

26/Х. Додатково свідчу, що засідання Народи делегації відбулося і в помешканні Харк[івської] Окр[угової] Ц[ентральної] Ради і в квартирі ДОЛЕНКА. Крім членів делегації, в Народі приймали участь і представники Харк[івської] Укр[аїнської] Ц[ентральної] Ради, що й були з групи ДОЛЕНКА, а також на засіданнях, що відбулось і в помешканні Ради і у ДОЛЕНКА, брав участь К. ТОВКАЧ. Члени групи ДОЛЕНКА на нарадах гостро й рішуче йшли проти прийняття вимог Державного уряду про очищення складу церк[овних] діячів від націоналістичних нецерковних елементів. К. ТОВКАЧ подав думку, щоб ВПЦР негайно пішла у відставку. Я стояв за те, щоб негайно виконати вимоги Держ[авного] Уряду. Мітрополіт В. ЛИПКІВСЬКИЙ гостро заперечив К. ТОВКАЧУ. В решті вироблено було половинчасту заяву до Державного Уряду і заява була відкинута. Підчас перебування у ДОЛЕНКА я чув від нього що у них між собою, себто у групі УМП, хоч він і не називав партії, вирішено одслужити панихиду по Петлюрі. Після делегації ДОЛЕНКА було через

скільки часів заарештовано, але УМП продовжувала своє існування: вела боротьбу в церковних органах за свій вплив.

Це виявилось в представництві Харків[ської] Церковн[ої] Округи на Всеукраїнській вересневій нараді церковній 1926 р. Виступ Харківського представника члена УМП ЩЕРБАНЕНКА на вересневій нараді саме було скеровано проти віддалення від церкви націоналістичних нецерковних елементів, проти очищення персонального складу діячів церкви, за що ЩЕРБАНЕНКО і одержав осторогу від захоплення фашизмом від державного представника. ЩЕРБАНЕНКО казав мені, що через арешт ДОЛЕНКА і кризу в церкві робота їх групи в Харкові має утруднення, але вони продовжують справу далі. Робота УМП і зв'язок її з С-кою ВУ існував до [мо]менту ліквідації УМП.

С-ка ВУ мала вплив і на другу нелегальну організацію, споріднену з нею, а саме на групу БОЛОЗОВИЧА через нього самого, бо він одночасно був за керівника групи своєї і за керівника осередку Кооперативного С-ки «СВУ». Група БОЛОЗОВИЧА, як то видно зі складу її та світогляду членів її, мала націоналістичний напрямок, втім була спорідненою с «СВУ». В розмові у С. ЄФРЕМОВА, я чув різні версії що до причини арешту БОЛОЗОВИЧА і інших з цієї групи. Була гадка, що арешти відбулися у зв'язку з протестом агрономів проти посилення їх на виконання хлібозаготівлі. Я висловлював згоду, що ці арешти відбулися у зв'язку з справою ДОЛЕНКА, бо я чув від ДОЛЕНКА, що він найшов у Києві зв'язки серед агрономів і кооператорів, а група БОЛОЗОВИЧА саме й уявляла з себе сполучення агрономів і кооператорів. С. ЄФРЕМОВ казав, що викрито окрему організацію.

Я, як член С-ки ВУ, мав персональний вплив на БЛИЗНЮКА, здається з Кременчуга. Пригадую що БЛИЗНЮК звернувся до мене з питанням про можливість зауваження його власного прагнення до громадської роботи. Не знаючи БЛИЗНЮКА і не маючи стосунків з ним, все ж я давав пораду шукати певних людей, досліджувати їх, шукати персональної дружби і серед такого близького оточення задовольняти ті прагнення і в сфері національній, що їх не задовольняє сучасне, загальне громадське життя. Здається мені, я не говорив йому про організацію С-ки ВУ. Це було років зо два назад, після того з БЛИЗНЮКОМ я не стрівався й зв'язку з ним не мав.

Після своєї організації С-ка ВУ мала зносини з представниками української закордонної політичної еміграції. Член С-ки ВУ і керівник її осередку в Мед[ичному] Інституті Ол. ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ за цей [час] двічі був закордоном. Перша подорож приблизно 1926–[19]27 р., друга протягом останнього року. Під час першої подорожі Ол. ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ у Варшаві мав побачення з ЛОТОЦЬКИМ, членом Союзу Визволення України, а в Берліні з Д. ДОРОШЕНКОМ, також членом Союзу Визволення України.

Вісти з еміграції були такі: в Польщі, після приходу до влади ПІЛЬСУДСЬКОГО міцніла надія на зміни політики в бік більшої агресивності що до

підтримання самостійної України як буржуазної республіки. В Німеччині залишалися настрої майже такі, які були після Празької наради. Еміграція політична вичикує піднесення внутрішньої бази на Україні для зміцнення ідеї самостійності державної й міжнародної сприятливої до того ситуації. Був закордоном й цього року повернувся ГАНЦОВ, що належав до академічної групи під керівництвом ЄФРЕМОВА. Казали мені при зустрічі співробітники Ак[адемії] Наук, що ГАНЦОВ був закордоном 1S року і що привіз багато цікавих спостережень і звісток. З ним я не мав розмови і не пригадую щоб хто переказував мені його закордонні відомості.

Виступи С. ЄФРЕМОВА 1928 р. в закордонній пресі, в «Ділі», з виявленням нелояльності до Радянської Державної Влади, мали політичне значіння у стосунках української еміграції до Радянської влади. Еміграція використовувала виступи С. ЄФРЕМОВА для дискредитування Державної Радянської Влади та її заходів в галузі наукових закладів, зокрема Академії Наук.

С-ка ВУ використовувала й вечірки, розмови як спосіб поширення своїх впливів. За час після президіальної наради, що відбулася в кінці 1927 р. або спочатку 1928 р. 13 січ[ня] і до останнього часу, пригадую такі вечери: весільний вечір у Л. СТАР[ИЦЬКОЇ]-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ, іменинний вечір 20/X-1928 р. у С. ЄФРЕМОВА, іменинний вечір у О. ДУРДУКІВСЬКОЇ 13/1-29 р. та звичайний недільний вечір у В. ДУРДУКІВСЬКОГО після Великодня 1929 р. Про перші три я дав показання 20/X і в додатках до нього. Останній вечір я провів у В. ДУРДУКІВСЬКОГО и після Великодня 1929 р. при таких обставинах: я зайшов з дружиною без всякої справи одвідати ДУРДУКІВСЬКИХ як знайомих. Я вже давно їх не бачив. Зайшовши застав В. ДУРДУКІВСЬКОГО, О. ДУРДУКІВСЬКУ, С. ЄФРЕМОВА, А. КРИМСЬКОГО та ЛЕВЧЕНКА. Розмова торкнулася вражінь пасхального свята, карнавала, що був пасхальної ночі. КРИМСЬКИЙ оповідав про свої вражіння від подорожі у Крим. Казали ДУРДУКІВСЬКІ і про арешт племінниці, що несподівано їх вразив. З приводу того я висловив побоювання, щоб арешти від малих не перейшли на старих. Не пригадую, щоб хто=небудь пропонував заходи змови або покривання незаконних дій й справ. Пригадую, що на 1-й організаційній нараді С-ки ВУ лише В. ДУРДУКІВСЬКИЙ казав, що він запише в свій щоденник ініціали С-ки ВУ так, що їх ніхто не прочитає, не розшифрує.

Глибоко й повно згадавши, переглянувши та усвідомивши собі діяльність Б-ва УД й С-ки ВУ, замість моєї початкової суб'єктивної уяви; подаю це визнання що до політичної істоти С-ки ВУ. Б-ва УД та С-ка ВУ, що в ній я приймав участь, є в дійсності контрреволюційна організація. Беручи своє походження від реакційної української течії попередніх часів, С-ка ВУ приклала реакційні домагання до теперішніх умов сучасного стану громадянства.

Українська реакційна течія, що виявилась в 1917–[19]19 рр. в угодовстві з тимчасовим урядом, з орієнтації на Антанту, з боротьби проти спільности з Радянською Владою при Центр[альній] Раді і при Директорії, з часу Радянської Влади на Україні, з 1919 р. утворює Б-во УД. Походження від Б-ва УД, що було контрреволюційною організацією і мало закордоном свою частину, а також орієнтація в керівній промові початкової наради С-ки ВУ на закордонну контрреволюційну організацію Союзу Визволення України і мета С-ки — все це свідчить, що С-ка ВУ мала суголосність з Союзом Визволення України, мала одну мету — державну самостійність України, як відокремленість від СРСР.

С-ка ВУ визнала себе позапартійну організацію. Але спадщина Б-ва УД та політичний світогляд і напрям більшости С-ки ВУ визначили і напрямком партійний С-ки ВУ. С-ка ВУ поставила за провідний принцип основу національне поєднання і тим підняла національну справу над соціальною і повернула свою лінію на буржуазний шлях. Загальна національна єдність без спеціального визволення пролетаріату веде до угодовства з буржуазією і з капіталістичним ладом. Отже, і в С-ці ВУ лозунгом національного єднання зривається позапартійність, а визначається коаліційність партії і напрямів, що стоять за національне поєднання, стоять на ґрунті націоналізму, а разом фактично і капіталізму, визнаючи солідарність зі всіма, що єднається на національній справі. Ідеологічна солідаризованість з Союзом Визволення України і угодовством з буржуазними напрямками на ґрунті націоналізму, це ідеологічно-політичні супротивенства як Б-ва УД й С-ки ВУ проти Державної Радянської Влади.

В конкретній роботі С-ки ВУ пішла проти Радянськ[ої] Державн[ої] Влади, утворюючи контр-революційні організації в громадянстві і підтримуючи спорідненні, що своїм світоглядом ведуть в суспільстві боротьбу проти світогляду Державної Радянської Влади в соціально-політичній сфері. Відділення, відривання частини української інтелігенції, між нею і молоді від Державної Радянської Влади, від радянської громади проти ставлення її проти напряму в житті Держ[авної] Рад[янської] Влади є конкретна провина як Б-ва УД так і С-ки ВУ. Конкретною провинною як Б-ва УД так і С-ки ВУ є і сприяння СУМ'у, що почався під впливом Б-ва УД, а кінчав свою працю під впливом С-ки ВУ. Є провинною Б-ва УД, що воно сприяло внесенню в панихиду по Іванові ФРАНКОВІ політичного характеру на спогад ПЕТЛЮРИ, а провинною С-ки ВУ, що вона заклала Комітет увічнення пам'яті ПЕТЛЮРИ за прикладом закордонного комітету увічнення пам'яті ПЕТЛЮРИ. Як Б-во УД, так і С-ка ВУ своїм впливом в громадянстві підтримували спорідненні угруповання, як Укр[аїнська] Муж[ицька] Партія і організації на периферії, в цьому була також конкретна провина. Хоч я не належав до Б-ва УД, але працював часами у його

течії. В С-ці ВУ я був членом і брав в її роботі участь. Приношу цілковите і щире і повне каяття за всі мої провини перед Державною Радянською Владою, які я припустив у всіх наведених попереду діях окремих, що в них я брав участь, і у приналежності до С-ки ВУ. Свідомо і щиро визнаю організацію С-ки ВУ, ідеологію і напрямок її і мою участь в ній і мою роботу, звязану з нею і з спорідненими організаціями, за супротивну громадському життю, осуджую її раз на завжди і зрікаюся і С-ки ВУ та її наряду і споріднених з нею течій з повною та остаточною рішучістю. Лише засліплення політичне привело мене до шляху С-ки ВУ.

Політичне просвітлення і усвідомлення приводить мене до повного зречення С-ки ВУ і всіх її вияв і націоналістичного шляху взагалі. Напрям С-ки ВУ вів до приниження й поневолення громадського життя. Зрікаюсь мого націоналістичного шляху, бо прозрівши, бачу всебічну творчість в українській пролетарській культурі, в величезній роботі індустріялізації та в колективізації сільського господарства і у всьому радянському будівництві.

Лише тепер, після переоцінки та аналізу всіх відомих мені вияв Б-ва УД і С-ки ВУ я побачив і усвідомив собі їх контрреволюційність. Єднаючись з С-кою ВУ виразно я не усвідомлював собі, що стаю на шлях контрреволюції, як ясно не зауважив і звязку С-ки ВУ з Союзом Визволення України закордонном. Я не хотів йти шляхом контрреволюції. Це сталося через неухважність та політичне засліплення. Причини тому, це моя повна одірваність від громадського життя, звідси заблудження, неусвідомлення дійсного шляху С-ки ВУ, самообман в розумінні мети С-ки ВУ. Я по своєму розумів мету С-ки ВУ та її позапартійність, не вбачаючи в своїй уяві ворожости до Державної Радянської Влади. В цьому помилився обминаючи себе. Облуда вже після 1926 р. стала виявлятися в моїй зневірі, сумнівах та знеохоченні до С-ки ВУ.

Прошу Державну Радянську Організацію, що вестиме і вирішатиме мою справу, прийняти на увагу колишню мою революційну боротьбу, страждання за справу революції, початкову участь в боротьбі за будівання Радянської Влади на Україні, обставини мого упадку і провин та моє щире каяття перед Державною Радянською Владою і полегчити свій присуд, щоб я міг працюю загладити свої провини перед Державним вождем революції — пролетаріатом.

Володимир Чехівський

ДОПИТАВ: /ДЖАВАХОВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098, т. 46, арк. 178–213.
Оригінал. Машинопис.*